

SÁVOLY MÁRIA

**Hérodotosz igazsága történelemoktatásunk szemlélet-
és módszerváltásának eszköztárának tükrében****(Néhány tantárgy-pedagógiai reflexió Kaposi József – Száray Miklós Forrásközpontú történelem című tankönyvsorozatának és tankönyvcsaládjának kiadványaihoz)**

A 2009-2010-es tanévre teljessé válik, immár az egész történeti ív feldolgozását tartalmazza a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában megjelenő Forrásközpontú történelem sorozat, mely indulásakor, s még napjainkban is a legtöbb vitát váltotta ki szakmai körökben és a közvéleményben egyaránt.

Figyelemre és elemzésre méltó a jelenség, hogy míg a természettudományos tantárgyak, az idegen nyelvek, a magyar nyelv és irodalom, a művészeti tantárgyak stb. esetében mindenki természetes és szükségszerű szemlélet- és módszerváltásnak könyveli el a kompetenciaközpontú oktatást és az ezt biztosító tankönyvsorozatokat, tankönyvcsaládokat, addig a történelem tantárgy esetében még mindig, bármely iskolatípusban a tradicionális „történelemtanítás” tartalmait és követelményrendszerét részesíteneék előnyben.

Talán nem lenne haszontalan e jelenség szakmai, pedagógiai, szociológiai hátterét a közeljövőben érdemben feltárni, mert az eredmények tükrében végre egyértelművé válna, hogy a történelemoktatásnak – *tehát nemcsak a tanításnak, hanem a tanulásnak is* – komplex, integráló, *gyakorlatorientált* munkaformákra van szüksége. E munkaformák biztosítják a tanuló számára, hogy ismereteiket ne csak kognitív szinten, mint történelmi tudást sajátítsa el, hanem olyan tudásként kezelje, amelyet az iskolán túl, konkrét helyzetekben, a hétköznapi életben is hasznosítani tud. Olyan tudást szerezzen, amelynek segítségével el tud igazodni az információáradatban, választani tud értékek és lehetőség között, válaszolni képes elméleti problémákra és gyakorlatias kihívásokra, felismeri a szavak mögötti szándékokat, értéket alkot, véleményt formál, miközben formálódik vitakészsége is.

Nagy tévedés, ha bárki úgy gondolja, hogy mindez magától valósul meg, hogy mindez megvalósulhat olyan történelemórákon, amelyen a tanári élőszó dominál, s legfeljebb néhány, a tanulókhöz intézett kérdés szakítja meg a monológot, s egy-egy felolvasott forrás vagy megismerlélt kép színesíti az „előadást”, miközben a tanulók legtöbbször szorgalmasan jegyzeteli az elhangzottakat. Az ilyen történelemórák legfeljebb arra jók, hogy tartsa magát a közvélekedés a történelem tantárggyal kapcsolatban: a történelem „csak mese”, és a történelemtanuláshoz „elég a szorgalom”. (A tudás alkalmazásáról természetesen szó sem esik.)

Vannak, akik felróják a *Forrásközpontú történelem* sorozat szerzőinek, hogy leegyszerűsítik az ismeretanyagot, mert egy-egy tematikus egység (ha úgy tetszik „lecke”) nar-

ratív szövege (a szerzői szöveg) csupán másfél oldal terjedelmű, s ebben lehetetlen árnyalt képet adni a témáról, ám azt nem gondolják végig, hogy a *történeti ismerethordozók* rendkívül sokrétűek, és komplex egységet képeznek. A történelem tananyag verbális és vizuális részegységeinek minden eleme szakmailag és metodikailag azonos értékű információt közvetít. S még a verbális ismerethordozók közül is csupán az egyik – bár kiiktathatatlán és elhanyagolhatatlan rész – a tanári és a tanulói előszó és a szerzői szöveg. Mellettük ott szerepelnek a különböző típusú és műfajú írott források, nem beszélve a korszakonként változó képi forrásokról. Ezek ugyancsak szerves részét képezik a történeti ismeretanyagnak, amellyel a tanulónak szembesülnie kell, hiszen értelmezésük, feldolgozásuk során alakulnak ki a kompetenciák, a tantárgy használhatóságának fő hordozói.

A forrásokon alapuló történelemtanítás során a tanulók történelmi ismeretei tehát nem csökkennek, hanem éppen – vertikálisan és horizontálisan – aktív, felhasználható alappá válnak. Ez utóbbi praktikumát pedig századunkban, a globalizált világ informatikai eszköztárának bonyolult rendszerében nem szükséges külön hangsúlyozni.

A kivételes tantárgy-pedagógiai kultúrával és történelmi ismeretekkel, valamint több évtizedes szaktanári gyakorlattal rendelkező szerzők a fentieket így támasztják alá a tankönyvek előszavában: „...sem az érettségi vizsgán, sem az életben nem megyünk sokra azzal, ha csupán visszamondjuk mások megállapításait. Az önálló gondolkodás eredményesebb. Ehhez elengedhetetlen, hogy birtokában legyünk az információk gyűjtéséhez, feldolgozásához és értelmezéséhez szükséges képességeknek. Hérodotosz sokat idézett megállapítása, hogy a történelem az élet tanítómestere e vonatkozásban is helytálló. Aki történelemórán megtanulja megfejteni egy évszázadokkal vagy évezredekkel ezelőtt készült szöveg lényegét, szerzőjének szándékait, az megtanul többet kiolvasni napjaink híradásaiból is. A régi épületek, szobrok elemzése arra nevel minket, hogy a mai műalkotások üzenetét is megkeressük.”

A tankönyvcsalád a bemeneti szabályozás tartalmi és képzési követelményrendszerre alapján, s igazodva a szaktudomány kronológiai egységeihez is, négy részben dolgozza fel a teljes történeti ívet. Az első rész az őskortól a X. századig terjedő évezredek, a második a XI-XVIII. század közötti időszakot, a harmadik a XVIII-XIX. századot, míg a negyedik a „rövid XX. századot” eleveníti meg. A négy egység egy-egy tankönyvet és munkafüzetet (a XX. századi történelem munkafüzete rövidesen megjelenik), s – amire külön felhívjuk a figyelmet – egy-egy CD-t tartalmaz. Utóbbiak a tankönyvi képek, ábrák, térképek tanórai feldolgozásának újabb eszközeit jelentik.

Akik már használják a tankönyvcsalád köteteit, azok közül egyre többen tanúsítják taníthatóságának és tanulhatóságának erényeit. Különösen népszerűek ezek a tankönyvek a tanulók körében, és nem a leckék rövidsége, hanem éppen a multilaterális és multiperspektivikus tartalom és megjelenési forma miatt.

Egyre többen látják igazoltnak a szerzőpáros mottóját, hogy „a kevesebb sokszor több”, hiszen a tankönyvek leckéi felépítésükkel is ezt szolgálják. Az újszerű, és a forrásokon alapuló történelemtanításhoz modellértékű tankönyvi szerkezetet a tankönyvek előszava így mutatja be: „A leckék hármastagolódásúak: a körülbelül másfél oldalas *tankönyvi [szerzői] szöveget* követi a feldolgozásra szánt forrásokat, ábrákat, vázlatos térképeket s képeket tartalmazó *archívum*, és a múltba történő »mélyfúrásokat« lehetővé tevő *nézőpontok* rész, amely vitás kérdésekkel, személyiségekkel vagy problémák-

kal foglalkozik források segítségével. Az archívum anyagai kínálatot jelentenek a tanórai munkához. A *szerzői szövegben* megjelenő alfejezetek mindegyikéhez kapcsolódik valamilyen típusú forrás. Természetesen nem kell valamennyit feldolgozni! [...] A forrásokhoz *kérdések, feladatok* tartoznak, így valamennyi alkalmas a kívánt készségek és képességek megszerzésére, az új követelményeknek megfelelő felkészülésre.”

Bár írásom a tankönyvcsaládot elsősorban tantárgy-pedagógiai oldalról mutatja be, az sem hagyható figyelmen kívül, hogy Kaposi József és Száray Miklós a különböző történelmi korokat és problémákat megalapozott szakmai precizitással, objektivitással jelenítik meg. Tartalmukban a kötetek a történelmi múlt korábban jellemző politikaközpontú ábrázolását a teljes spektrum megjelenítésével váltják fel. Ennek során a politika-, a gazdaság-, a társadalom-, a kultur- és az életmódtörténet egymás kölcsönhatásában és a korszakoknak megfelelő arányokban jelenik meg. Sőt a korábbi „személytelen” történelmi ismeretanyaggal szemben sokoldalúan, emberközelbe hozva hívják életre a történelmet befolyásoló, meghatározó történelmi személyiségeket, és a különböző korszakok „átlagembereit” is. Mindezt a tankönyvek elsősorban nem direkt módon, a szerzői szöveggel, hanem inkább a sokszínű és érdekes forrásokkal valósítják meg.

A tankönyvek mindegyikében megtalálható, grafikus is szemléletes kronológiai táblázat ugyanúgy segíti a szaktanárok és a tanulók szituációfüggő tevékenységét az oktatási folyamatban, ahogy a tankönyvekben alkalmazott jelölések, melyek a források tartalmi jellemzőiről, a fejlesztendő kompetenciákról és a feladatok feldolgozási módjairól tájékoztatnak.

A *Forrásközpontú történelem* sorozat és tankönyvcsalád kötetei nem egyszerűen csak történelemtankönyvek, hanem egyúttal – ha úgy tetszik – módszertani útmutatók is. Egyértelművé teszik, hogy a kínálatból a szaktanárok által az óra didaktikai célkitűzései szerint kiválasztott írott és képi forrásokat nem elég felolvasni, bemutatni. A képzési folyamat lényege, a kompetenciák kialakítása és fejlesztése akkor realizálódik, ha minden információs anyaghoz kérdések és feladatok társulnak, *a tanulóknak pedig időt adunk* e feladatok átgondolására, megoldására. Meg kell teremtenünk „a történelemórák csöndjét” – amikor a tanár elhallgat, időt hagy a tanulói munkára – ahhoz, hogy a tantervi és érettségi követelményrendszerben megjelölt képességek, készségek formálódjanak, kialakuljanak.

Az órán, tanulói tevékenységekkel végzett forrásfeldolgozást szolgálják a tankönyvek mellé rendelt, azok szerves részeként funkcionáló *munkafüzetek*, amelyeket szintén a Kaposi-Száray szerzőpáros készített.

A didaktikai-metodikai egység létrejöttében nagy szerepe volt annak, hogy a szerzők és a Nemzeti Tankönyvkiadó hittek abban a módszerben, amelynél a történelmi források nem illusztratív szerepet töltenek be, hanem a tanulói ismeretszerzés bázisát jelentik, s így elvezetnek egy alkalmazhatóbb történelemtudáshoz.

Figyelemreméltó, ahogy a munkafüzetek feladatai a tanítás mellett elsősorban a *tanulás önirányítós, konstruktív és szituatív folyamatát* biztosítják, fejlesztve a tanulók aktivitását. Mindezt úgy érik el, hogy a feladatok biztosítják a vonatkozó tankönyvek forrásainak – de esetenként szerzői szövegének is – megértését, az azokból nyert információk rendszerezését, súlypontosítását és rögzítését, másrészt az ismeretszerzés új és sajátos forrásait vonják be a tanulási folyamatba. Utóbbiak közül nyilván legtöbbször az *Érettségi adattárakat* használják majd, amelyeket a szerzők így ajánlanak: „Össze-

gyűjtöttük azokat a lexikai adatokat, amelyek [...] a tananyagból fontosak lehetnek az érettségi vizsgán. Gyűjteményünk némileg meghaladja a részletes érettségi követelményekben szereplő adatokat. A fogalmak rövid meghatározása, a személyek, földrajzi nevek rövid bemutatása és az évszámokhoz tartozó események leírása megtalálható a *Forrásközpontú történelem* sorozat internetes honlapján, amely a Nemzeti Tankönyvkiadó honlapjáról érhető el (www.ntk.hu).”

A szerzők az oktatási folyamatból a *tanulás segítését* kiemelt feladatnak tekintik. Ezt bizonyítja, hogy a munkafüzetek ajánló sorait a diákoknak címezték, s az ajánlás nemcsak a munkafüzetek használatát, hanem a történelmi ismeretek megszerzésének és alkalmazásának szakmai, erkölcsi célját is rögzítik. (Miért tanulunk történelmet? Miért elemzünk forrásokat? Hogyan segíti a munkafüzet az érettségire készülést?) A munkafüzet használata című részben pedig az elsajátítandó kompetenciákat, a feladatok nehézségi fokát és a gondolkodási műveleteket sorolják fel, s ezekre – tudatosabbá téve a munkát – piktogramok utalnak a munkafüzet minden feladatánál.

A feladatok válogatása, tipográfiai megjelenítése racionálisan és praktikusán biztosítja, hogy megoldásukkal – a tanítási órákon vagy az otthoni tanulás során – lépésről-lépésre alakíthatók ki és fejleszthetők a történelmi ismeretszerzéshez szükséges képességek. Ugyanakkor a tantárgy tudományos alapjai is rendkívül plasztikusan, gyakorlatiasan jelennek meg. Ezt szolgálják – *Ismerkedés a forrásokkal* cím alatt – a nyitó feladatsorok, melyek a verbális és vizuális források értelmezésébe, a forráskritika alkalmazásába, az adatgyűjtésbe, a történelmi kutatómunka sajátos világába vezetik be a tanulókat.

Érdemes arra is figyelni, hogyan halad a feladatok nehézségi foka, műveleti iránya a munkafüzetek használata során – az egyes köteteken belül és a kötetek között egyaránt – az információk megtalálásától, csoportosításától, a lényegi információk kiemelésétől, az összehasonlító elemzések feladatain át, a következtetések levonásáig, bizonyításáig, a hamis információk és következtetések cáfolatáig, a problémamegoldó készség fejlesztéséig.

Ahogy a tankönyvek, úgy a munkafüzetek is a multilaterális és multiperspektívus történelemszemléletet közvetítik, s nagy értékük, hogy az anyagi és szellemi kultúra, az életmódtörténet és mikrotörténelem szeleteit is beemelik a feladatok közé. A szerzők annyiban is kiegészítik a tankönyveket, hogy az azokból sokak által hiányolt összefoglalásokat a munkafüzetek részévé tették. A tankönyvek tematikus egységeit egy-egy meghatározott szempont alapján rendszerezik összefoglaló feladatok segítségével.

Nyilván vannak olyanok, akik hiányolják a feladatok megoldását tartalmazó füzeteket. A szerzők és a kiadó, de sok felhasználó véleménye szerint is kár lenne ezeket publikálni, hiszen ez garantálja a tanulás művelet egyik fontos feltételét, az önálló tanulói munkát. Azok a tanárok azonban, akik az objektív ellenőrzés végett igénylik a választokat, a forrastori@ntk.hu címen kérhetik a kiadótól a megoldó kulcsokat, s e-mailben ingyenesen megkapják azokat.

Szólni kell a tankönyvcsalád bizonyára rendkívül népszerűvé váló tagjairól, a Nemzeti Tankönyvkiadó által a kötetekhez „ajándékként” biztosított CD-kiadványokról. Ezekon megtalálhatók a tankönyvek ábrái, térképei és képei – nem a tankönyvek tartalmi szerkezetét követve, hanem tematikus elrendezésben, bővítve ezzel a tankönyvcsalád felhasználási lehetőségeit. A számítógépes felhasználási lehetőséget szívesen fogadják a diákok, mert célszerűbbé és eredményesebbé válhat a tanítási órákon kívüli

projektmunkák, házi feladatok elvégzése. Kiváló felhasználási lehetősége nyílik a CD-knek a történelem versenyeken, vetélkedőkön is.

Természetes azonban, hogy a CD-ken található források feldolgozásának elsődleges fórumai a tanítási órák. Így ír erről a CD-k ajánlása: „A számítógép segítségével felnagyított, és az osztály elé kivetített ábrákon, térképeken, képeken a tanár könnyebben felhívhatja a tanulók figyelmét a fontos részletekre. A kiválasztott forrást másolhatjuk, beépíthetjük a saját feladatainkba, kinyomtathatjuk. A CD-n lévő válogatás egészéhez is adhatunk feladatokat tanulóinknak. (Például válassza ki, hogy egy témában milyen ábrával, képpel bizonyítaná állításait, vagy keressen hasonló témájú forrásokat.) A portrégyűjtemények is sok lehetőséget kínálnak. (Például a tanulónak fel kell ismernie, hogy ki látható a tanár által kiválasztott portrén, és be kell mutatnia ezt a személyt, vagy különböző szempontok szerint – államférfi, hadvezér, tudós – csoportosítani kell a portrékat.) Aki jártas a számítógép használatában, a különféle jelölésekkel egészítheti ki az ábrákat, térképeket.” Az interaktív táblák elterjedése nyilván újabb perspektívát tár ki a CD-k tanórai használata előtt. Az érettségi feladatok megoldása feltételezi, hogy a tanuló önállóan is képesek a térképek, ábrák és képek elemzésére. Mindezen képességek fejlesztése a tanórán sokkal egyszerűbb a CD-k segítségével.

A *Forrásközpontú történelem* tankönyvsorozattal és tankönyvcsaláddal a Kaposi József-Száray Miklós szerzőpáros és a Nemzeti Tankönyvkiadó megteremtette történelemoktatásunk tartalmi és módszertani megújulásának garanciáját, melynek realizálását az iskolai gyakorlat biztosíthatja. A valóban forrásokon és tanulói tevékenységeken alapuló történelemtanítással új értelmet nyerhet Hérodotosz igazsága („A történelem az élet tanítómestere”), s jelentősebb, sokrétűbb lehet a történelemtanítás társadalmi hozadéka.

Mária Sávolgy: The truth of Herodotus – in the mirror of change of attitude and methods of teaching history

The author comments the schoolbook serie „Source-centered History”, which was published by the National Publisher of Schoolbooks. The serie – as every irregular approach – has aroused a lively professional debate. The reviews are discommended, that the serie is over-simplifying the material.

On the other hand, the author of this study just avers, that the different sources of knowledge are not over-simplifying the material, but make it richer and more comprehensible.

Mária Sávolgy: Die Wahrheit Herodotos' im Spiegel der Instrumentensammlung des Betrachtungs- und Lehrweisenwechsels im Geschichtsunterricht

Der Autor fügt der Lehrbuchfamilie „Quellenzentrum Geschichte“ (erschieden beim Verlag Nemzeti Tankönyvkiadó - Nationaler Lehrbuchverlag) Reflexionen hinzu. Die Buchserie löste – wie alle unkonventionelle Annäherung – lebhaft fachliche Debatte aus. Die Besprechungen erhoben die Einrede, dass die Serie die Wissenschaft zu sehr vereinfacht. Der Autor beweist dagegen, dass die verschiedenen Kenntnisträger die geschichtliche Wissenschaft nicht vereinfachen sondern differenzieren.